

Hoşgör Hamamı'nın kubbeli, kare planlı soyunmalı, kubbe tonozla örtülü dikdörtgen planlı ılıklı, önünde kubbeli kare planlı sıcaklığı bulunur. Anafartalar caddesindeki Tefik Paşa Hamamı'nın bodrum katı üzerinde yükselen üstü ahşap örtülü, kare planlı soyunmalı merkezinde bir fener yer alır. Bugün yarısı ortadan kalkmış aynalı tonozlu ılıklığın yanında yamuk planlı bir mekân vardır. Sıcaklık kubbeli, kare planlı olup iki halvet hücrelerine sahiptir. Bunların dışında Basmahane'deki Kılıoğlu Hacı İbrahim Vakfı Hamamı kömür deposu, Kemeraltı'ndaki Yeşildirek Hamamı çarşı, Sâlepçioğlu Aile Hamamı matbaa olarak kullanılmaktadır. Kestelli caddesindeki Çivici Hamamı özel mülkiyette olup kapalıdır. 442. sokakta dispenserin yıkılmasıyla sadece cehennemlik ve külhanı belirlenen bir hamama rastlanmıştır.

Çeşme ve Sebiller. İzmir'de inşa ettirilmiş çok sayıda çeşme ve sebilden bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir. Bugün ayakta olan çeşme ve sebillerin en önemlileri arasında Mirkelâmoğlu Hanı Çeşmesi (XVIII. yüzyıl), Sinanzâde Sebili (Kemeraltı Sebili; 1184/1770-71), Gaffarzâde Çeşmesi ve Sebili (Çakaloğlu Hanı Çeşmesi ve Sebili; 1805), Dönertaş Çeşmesi ve Sebili ile (1814) Sâlepçioğlu Çeşmesi (XIX. yüzyıl sonu) sayılabilir.

Meskenler. İzmir'de üç farklı mesken tipi tesbit edilebilmektedir. Bunlardan birincisi Osmanlı ev geleneğini yaşatan örneklerdir. Şehirde az sayıda bulunan bu konutlar iki katlıdır. Hizmet mekânlarının yer aldığı dışa kapalı zemin kat taştan inşa edilmiştir. İkinci kat ise ahşap

karkas tekniğinde yapılmıştır. Bu kata açılan pencereler ve eliböğründelerle desteklenmiş çıkmalar cepheyi hareketlendiren unsurlardır. İkinci tip azınlıkların geliştirdiği, genellikle Sakız tipi ev olarak adlandırılan konutlardır. Plan ve cephe düzenlemesi birbirine çok benzeyen bu evler bir bodrum kat üzerine tek veya çift katlı yapılmıştır. Cephelede bir girinti içine yerleştirilmiş ana giriş kapıları, iki katlıların üst katında dökme demirden dekoratif konsollarla desteklenen ahşap cumbalar karakteristik özellikleridir. Şehirdeki üçüncü tip konutlar Levanten köşklidir. Yüksek duvarlarla çevrelenmiş geniş bahçeler içindeki Levanten köşkleri için ortak bir üslupta söz edilemez. Her biri farklı tarzda yapılmış âbidevi binalardır.

Diğer Yapılar. İzmir'de XIX ve XX. yüzyıllarda inşa edilen yeni yapı türlerinin belli başlı örnekleri arasında bugün ayakta olmayan ve Sarıklı diye tanınan, 1827'de tamamlanan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Kışlası, 1840'lı yıllardan kalan Karantina, 1858'de inşasına başlanan Alsancak ile Basmahane garları, günümüzde ayakta olmayan 1886 tarihli İzmir İdadisi, aynı yıllarda inşa edilen Karataş'taki Mekteb-i Sultânî, Gurebâ-i Müslimîn Hastahanesi, yıkılan tiyatro binaları, XX. yüzyılın başında yapılmış olan Anafartalar ve Basmahane karakolları, 1901'de tamamlanan Saat Kulesi, 1907 tarihli Asansör gibi binalar sayılabilir. Eski Türk Ocağı (1925), Millî Sinema (Elhamra) ve Osmanlı Bankası (1926), Borsa Sarayı (1926-1928), Ziraat Bankası (1930), Vakıflar Bankası (1930-1932), Millî Kütüphane (1933) gibi yapılar Cumhuriyet döneminin millî üslupta inşa edilmiş önemli binaları arasında yer alır.

BİBLİYOGRAFYA :

Rüçhan Arık, *Bazı Örnekleriyle Anadolu'da "Barok Denen" Camiler* (doçentlik tezi, 1971), AÜ DTCF; Tuncer Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi*, İzmir 1974; Çınar Atay, *Tarih İçinde İzmir*, İzmir 1978; a.mlf., *İzmir'in İzmir'i*, İzmir 1993; İnci Aslanoğlu, *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarisi*, Ankara 1980; Necmi Ülker, "İzmir Sancakkalesi ve Şehitliği", *I. Askerî Tarih Semineri: Bildiriler II*, Ankara 1983, s. 263-284; a.mlf., "İzmir Sarıklımasının Yapım Çalışmaları", *TTK Bildiriler*, X (1994), V, 2439-2446; Metin Sözen, *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı (1923-1983)*, Ankara 1984; Feyyaz Erpi, *Buca'da Konut Mimarisi (1838-1934)*, Ankara 1987; Serap Yılmaz, "J. D. Barbie du Bocage'in İzmir Şehir ve Çevresi-Planı Üzerinde Bir Çalışma", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi: Tebliğler*, Ankara 1990, s. 765-785; Bozkurt Ersoy, *İzmir Hanları*, Ankara 1991; İnci Kuyulu, *Kara Osman-Oğlu Ailesine Ait Mi-*

marî Eserler, Ankara 1992; a.mlf., "XIX. Yüzyıl Osmanlı Mimarisinin Gelişimine Genel Bir Bakış", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Sempozyumu Bildirileri*, İzmir 1992, s. 47-62; *Üç İzmir*, İstanbul 1992, tür.yer.; *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri* (haz. Tuncer Baykara), İzmir 1994; Münir Aktepe, "İzmir'e Aid Bazı Kitabeler ve Notlar", *TD*, XIV/19 (1964), s. 57-80; a.mlf., "İzmir Şehri Osmanlı Devri Medreseleri Hakkında Ön Bilgi", a.e., sy. 26 (1972), s. 97-118; a.mlf., "Osmanlı Devri İzmir Camileri Hakkında Ön Bilgi", *TED*, sy. 3 (1973), s. 177-212; a.mlf., "Osmanlı Devri İzmir Camileri Hakkında Ön Bilgi II", a.e., sy. 4-5 (1974), s. 91-152; a.mlf., "İzmir Suları Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanların Hakkında Bir Araştırma", *TD*, sy. 30 (1976), s. 135-200; İlhami Bilgin, "Bornava'nın Yayınlanmamış Dört Anıtı", *Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Enstitüsü Bülteni*, sy. 11-12, İstanbul 1980, s. 46-50; Eti Akyüz, "İzmir Evleri", *Atlas* (İzmir özel sayısı), İstanbul Haziran 1996, s. 34-42; J. H. Mordtmann, "İzmir", *El* (İng.), II, 568.

İnci KUYULU

İZMİRİ, Mevlânâ Mehmed

(ö. 1165/1751)

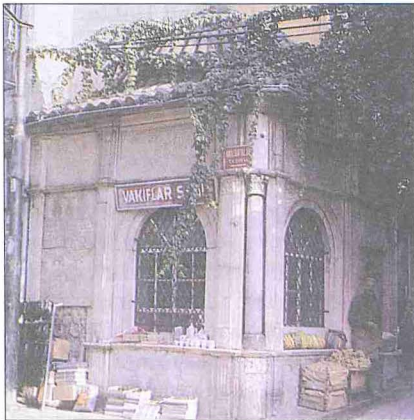
Osmanlı âlimi.

Kırşehir'de doğdu. Babasının adı Veli, dedesini Resul'dür. İlk öğrenimini memleketinde gördü, ardından İstanbul'a gitti. Burada başta Mirza Fâzil olmak üzere çeşitli âlimlerden ders okudu. İcâzet aldıktan sonra İzmir'e giderek öğretim faaliyetlerine başladı. Bu arada müftülük görevine getirildi. İzmir'de vefat eden Mevlânâ Mehmed, İkiçeşmelik caddesinde bulunan Ulu Mezarlığa defnedildi.

Bizzat İzmirî'nin kendi biyografisini anlattığı bir belgeyi gören Bursalı Mehmed Tâhir'in verdiği bu bilgiler yanında Amasyalı Âkifzâde Abdürrahim *el-Mecmû'*unda, Menemen'de yetişip İstanbul'da Yüsus Efendi'den ders alan ve *Hâşiyetü'l-Mir'ât*, *Şerhu'l-Mültekâ*, *Bedâ'î'u'l-burhân* gibi eserlerin müellifi olan bir İzmirli Mehmed Efendi'den (ö. 1160/1747) bahsederse de *Mir'âtü'l-uşûl* hâşiyesiyle tanınan İzmirî aslen Kırşehirli olup Menemen'le ilgisi bilinmediğinden söz konusu şahıs Mustafa İzmirî olmalıdır.

Eserleri. 1. *Hâşiyeye 'alâ Mir'âtü'l-uşûl* (I-II, Bulak 1258, 1262; İstanbul 1285, 1296, 1302, 1304, 1309). Molla Hüsrev'in eseri üzerine yapılan en meşhur hâşiyeye olup özellikle kelâm ve mantık kavramları ile Arap gramerine dair konularda geniş açıklamalara yer verilmiştir. 2. *Tercüme-i Târih-i Taberî* (I-V, Kahire 1260, 1275).

Dönertaş Sebili - İzmir

İZMİRİ, Mevlânâ Mehmed

3. *İbrâzû'z-zamâ'ir 'ale'l-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* (Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 367; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1145, 1146; İzmir Millî Ktp., nr. 715; Manisa İl Halk Ktp., nr. 708). İbn Nüceym'in eseri üzerine yazılmış bir şerhtir. 4. *Şerhu Mülteka'l-ebhur* (*Ke-mâlû'd-dirâye fi cemi'i'r-rivâye min şürû-hi'l-Mültekâ*) (Süleymaniye Ktp., İzmir, nr. 180; Manisa İl Halk Ktp., nr. 607/1-3). 5. *Risâle fi'l-i'tikâf* (Süleymaniye Ktp., Dügümlü Baba, nr. 449, vr. 174^b-184^b). 6. *Şerhu Risâleti'l-Birgivi* (Süleymaniye Ktp., İzmir, nr. 193, 57 varak). Birgivi'nin hayız, nifas ve istihâzeyle ilgili bir risâlesinin şerhidir. 7. *Şerhu'l-hilâfiyyât beyne'l-Eş'arî ve'l-Mâtürîdî* (*Mesâ'ilü'l-hilâfiyyât fümâ beyne'l-Eş'ariyye ve'l-Mâtürîdiyye*) (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1650; Köprülü Ktp., Mehmed Âsım, nr. 254). Müellif bu eseri önce muhtasar bir şekilde yazmış, daha sonra da şerhetmiştir.

İzmirî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Hâşiye 'alâ İmtihâni'l-ezkiyâ' fi'n-naḥv*, *Hâşiye 'alâ Şerhi İbni'l-Hâcib li-Muḥtaşarı'l-Müntehâ*, *Hâşiye 'alâ Envârî't-tenzîl li'l-Beyzâvî*, *Hâşiye 'alâ Şerhi's-Şemâ'il*, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Câmî fi'n-naḥv*, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Fenârî fi'l-mantık*, *Hâşiye 'alâ Hidâyeti'l-hikme, ed-Dürerü's-seniyye fi fezâ'ilü'd-Devleti'l-Osmâniyye*, *Şerhu Zuḥri'l-müte'eh-hilîn*, *İsticlâbü'l-murâdât* (*Delâ'ilü'l-hayrât* şerhi), *Şerhu'l-'akâ'idü'l-cedide fi'l-ke-lâm*, *Zübdetü 'ilmi'l-ke-lâm*.

BİBLİYOGRAFYA :

Mevlânâ Mehmed İzmirî, *İbrâzû'z-zamâ'ir 'ale'l-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 367, vr. 1^{a-b}; a.mlf., *Risâle fi'l-i'tikâf*, Süleymaniye Ktp., Dügümlü Baba, nr. 449, vr. 174^b-184^b; a.mlf., *Şerhu Risâleti'l-Birgivi*, Süleymaniye Ktp., İzmir, nr. 193, vr. 1^{a-b}; Âkifzâde Abdürrahim el-Amâsî, *el-Mecmû'*, Millet Ktp., Ali Emîri Efendi, nr. 2527, vr. 96^b; *Osmanlı Müellifleri*, I, 237-238; *Hediyetü'l-'ârifîn*, II, 328; Serkis, *Mu'cem*, I, 429-430; Brockelmann, *GAL*, II, 293; *Suppl.*, II, 317; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, XII, 95.

FERHAT KOCA

İZMİRİ, Mustafa

(ö. 1154/1741)

Kıraat âlimi.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Babasının adı Abdürrahman, dedesinin ki Muhammed'dir. Talebelerinden Hâşim b. Muhammed el-Mağribî'nin kendisini

Menemenî nisbesiyle zikrettiğine ve *Bedâ'î'u'l-burhân* adlı eserinin ferâğ kaydında da aynı nisbe ile anıldığına bakılırsa İzmir'e bağlı Menemen'de doğduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca Rûmî nisbesiyle anılan ve Canbaşı Dede İla-bıyla tanınan İzmirî, İstanbul'a giderek Yûsufefendizâde diye mâruf Abdullah Hilmi b. Muhammed b. Yûsuf ve Köprülüzâde Abdullah Paşa'dan kıraat tahsil etmiş, adı geçen talebesinin 30 Muharrem 1148'de (22 Haziran 1735) İstanbul'da kendisinden icâzet aldığını belirtmesinden anlaşılacağı üzere (*Temrinü't-talebe*, vr. 1^b) hayatının bir bölümünü bu şehirde öğretimle geçirmiştir. Hanefî mezhebine mensup olduğu bilinen İzmirî, Hâşim b. Muhammed el-Mağribî'nin belirttiğine göre 1153 (1741) yılında hac görevini ifa etmiş, hac dönüşü uğradığı Mısır'da 1154'te (1741) ölmüştür (*Hısnü'l-kârî*, vr. 62^b). *Bedâ'î'u'l-burhân*'ın ferâğ kaydının sonuna müstensih tarafından düşülen notta Safer 1154'te (Nisan-Mayıs 1741) Mısır'da vefat ettiğinin belirtilmesi de bu bilgiyi doğrulamaktadır. Diğer kaynaklarda 1155 ve 1160 olarak kaydedilen ölüm tarihini Brockelmann bir yerde 1156, bir yerdede 1152 diye zikretmektedir.

Eserleri. 1. *'Umdetü'l-'irfân fi tahrîri evcûhi'l-Kur'ân*. Süleymaniye (Kılıç Ali Paşa, nr. 32, müellif hattı; Lâleli, nr. 66/2; İbrâhim Efendi, nr. 20) ve İzmir Millî (nr. 301/2, vr. 107^b-161^b) kütüphanelerinde nüshaları bulunan eser Muhammed Muhammed Câbir ve Abdülzâz ez-Zeyyât tarafından neşredilmiştir (Kahire, ts. [Matbaatü'l-Cündî]). 2. *Bedâ'î'u'l-burhân 'alâ 'Umdetü'l-'irfân*. Bir önceki eserin şerhi olup Edirne Selimiye (nr. 30, 31), Süleymaniye (Tekelioğlu, nr. 12; İbrâhim Efendi, nr. 4), Hacı Selim Ağa (nr. 5/1, vr. 1^b-252^a), Âtîf Efendi (nr. 10), İzmir Millî (nr. 297/2, vr. 126^b-309^b) ve Tire İlçe Halk (Diğer Vakıflar, nr. 51) kütüphanelerinde nüshaları mevcuttur. 3. *Muḥtaşarü'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*. İbnü'l-Cezerî'ye ait eserin muhtasarı olup bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Lâleli, nr. 66/1, vr. 1-178). Bu nüsha üzerinde yapılan incelemede eserin *Takrîbü ḥuşûli'l-makâşid fi tahrîci mâ fi'n-Neşri mine'l-fevâ'id* adıyla da anıldığı tesbit edilmiş, buna göre *Osmanlı Müellifleri*'nde (II, 28) *Muḥtaşarü'n-Neşri'l-kebîr* ismiyle İzmirî'nin bir eserine işaret edildikten sonra *Takrîbü ḥuşûli makâşid* adıyla ayrı bir eserden söz edilmesinin doğru olmadığı anlaşılmıştır. 4. *Tahrî-*

rü'n-Neşr min tarîkı'l-'aşr. İbnü'l-Cezerî'nin adı geçen eserinde kaynak göstermeden aktardığı bazı bilgilerin kaynaklarının tesbit edildiği bir eser olup bir nüshası Dârü'l-kütübü'z-Zâhiriyye'de bulunmaktadır (nr. 7715/1).

İzmirî'nin bunlardan başka *İhtilâfû'l-berara bimâ sekete 'anhü'l-'aşere* adlı bir eserinden de söz edilmiştir (eserleri için ayrıca bk. Brockelmann, *GAL*, II, 582; *Suppl.*, II, 274, 653). Brockelmann, İzmirî'nin Süleymaniye Kütüphanesi'nde (İbrâhim Efendi, nr. 32/11) *Risâletü'd-dâd* adıyla kayıtlı bir eserinin bulunduğunu söylemişse de (*GAL*, II, 582) risâle üzerinde yapılan incelemede bunun müellifinin Mustafa b. İsmâil el-İzmirî olduğu görülmüştür (ayrıca bk. Salâh Muhammed el-Hiyemî, I, 171-172). Yine Brockelmann, *Haşinü* (*Hısnü'l-kârî' fi'htilâfi'l-me-kârî*) adlı bir başka eseri de İzmirî'ye nisbet etmiş (*GAL Suppl.*, II, 653), ancak Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Fâtih 68/12, vr. 62^b-73^b) bulunan nüshasının mukaddimesinin incelenmesinden bu risâlenin de İzmirî'nin çalışmalarından nakiller yaparak Hâşim b. Muhammed el-Mağribî tarafından kaleme alındığı anlaşılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hâşim b. Muhammed el-Mağribî, *Hısnü'l-kârî' fi'htilâfi'l-me-kârî*, Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 68/12, vr. 62^b; a.mlf., *Temrinü't-talebeti'l-berarâti'l-ḥiyera fi vücûhi kırâ'âti'l-e'immeti'l-'aşere*, Süleymaniye Ktp., Erzincan, nr. 72, vr. 42^a; a.mlf., *Kitâbü's-Şevâz*, MÜLF Ktp., Üsküdarlı, nr. 34/5, vr. 436^a; *Osmanlı Müellifleri*, II, 28; Brockelmann, *GAL*, II, 582; *Suppl.*, II, 274, 653; *İzâhu'l-meknûn*, I, 170; *Hediyetü'l-'ârifîn*, II, 445; Zirikî, *el-A'lâm*, VIII, 138; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, XII, 259-260; Salâh Muhammed el-Hiyemî, *Fihri'sü maḥtûḥâti Dâri'l-kütübü'z-Zâhiriyye: 'Ulûmü'l-Kur'ân*, Dımaşk 1403/1983, I, 171-172, 423-424; Ali Yardım, *İzmir Millî Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu*, İzmir 1992, I, 35, 48-49.

TAYYAR ALTIKULAÇ

İZMİRLİ, İsmail Hakkı

(1869-1946)

Osmanlılar'ın son döneminde yetişen ve yeni ilm-i kelâm hareketini temsil eden âlim.

İzmir'de doğdu. Çubukçu Hüseyin Efendi'nin torunu ve yedek yüzbaşı Hasan Efendi ile Giritli Hafize Hanım'ın oğludur. Küçük yaşta iken babasını kaybetti ve kardeşiyle birlikte annesi tarafından yetiştirildi. İlk öğrenimden sonra babasının amcası Âmâ Hafız'ın yanında hıfzını tamamladı. Bir yandan medrese dersleri